

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядаються різноманітні наукові підходи до визначення поняття професійної компетентності вчителя, доведено актуальність вивчення даного феномену.

З початку 90-х років ХХ ст. українське суспільство перебуває в умовах переходу від однієї соціально-економічної системи до іншої. Цей перехід тісно пов'язаний зі зміною способу життя українців, переоцінюванням ними усталених норм і цінностей, у тому числі й у системі освіти. Результатом сучасної освіти «...повинне бути становлення людини, здатної до співпереживання, готової до вільного гуманістично орієнтованого вибору, індивідуального інтелектуального зусилля і самостійної, компетентної і відповідальної дії в політичному, економічному, професійному і культурному житті, яка поважає себе й інших, терпима до представників інших культур і національностей, незалежна в думках і відкрита для іншого погляду й несподіваної думки» [6, с. 51]. Сьогодні актуалізується також питання про конкурентоспроможність спеціалістів в умовах ринкової економіки, стрімких технологічних змін, глобалізації суспільства. На нашу думку, успіх розв'язання окресленої проблеми безпосередньо залежить від працівників освітньої сфери, тому що саме від професійної компетентності вчителя залежить формування ключових компетентностей учнів, їх спроможності увійти у світовий глобальний простір. Тому підвищення рівня професійної компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів – один з основних напрямів реформування сучасної системи освіти.

Дослідженням сутності та умов формування професійних компетентностей педагогів займалися В. Адольф, Ю. Варданян, Е. Зеєр, І. Зязюн, І. Колесникова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Е. Рогов, Є. Сахарчук, В. Сериков, В. Синенко, А. Щербаков та ін. У дослідженнях і публікаціях цих та інших учених схарактеризовано складові компетентності, механізми оцінювання рівня їх сформованості. Однак й досі немає чітко визначеного переліку професійних компетентностей, які б свідчили про конкурентоспроможність сучасного педагога, мають місце різні підходи до визначення таких понять як «компетенції» та «компетентності».

Тому метою нашої статті є аналіз підходів до розв'язання проблеми формування професійної компетентності вчителя, зокрема визначення ключових компонентів та їх змісту.

Здійснений нами аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що в науці відсутній однозначний підхід до визначення понять «компетентність», «професійна компе-

тентність». Так, А. Маркова визначає професійну компетентність як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції; К. Абульханова – як професійну готовність та здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків щоденної діяльності; В. Зазикін, А. Чернишова – як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки; П. Симонов – як потенційну готовність розв'язувати завдання зі знанням справи. У свою чергу, В. Адольф стверджує, що «...професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [1, с. 118].

Пов'язування професійної компетентності з властивостями, якостями, новоутвореннями особистості є характерними для наукових праць Н. Яковлевої, Л. Анциферової, Д. Завалишиної, Є. Рибалко [8, с. 6-7].

Цікавим є підхід до визначення поняття «компетентність» як професійної здатності:

- посадової особи успішно реалізувати (вирішувати) завдання, що відносяться до її компетенції (Д. Савельєв);
- працівника якісно й безпомилково виконувати свої функції (В. Весніна);
- розв'язувати професійні проблеми й типові професійні задачі, що виникають в реальних ситуаціях професійної педагогічної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів (Н. Радіонова, А. Тряпціна);
- установлювати зв'язок між педагогічним знанням і ситуацією розвитку учня, в умінні дібрати адекватні засоби і методи з метою створення умов для розвитку особистості учня (В. Сериков);
- виконувати педагогічні функції згідно прийнятих у соціумі в конкретно-історичний момент норм, стандартів, вимог (І. Колесникова);
- до діяльності зі «знанням справи» (В. Огарьов);
- до актуального виконання діяльності (М. Чошанов).

Для усвідомлення необхідності формування професійних компетентностей важливо визначити їх види. Так, В. Кричевський, визначаючи професійну компетентність як сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань; здатність до творчості у вирішенні професійних завдань [7, с. 67], виокремлює такі види:

- функціональну (реалізація професійних знань);
- інтелектуальну (здатність до аналітичного мислення

й комплексного підходу до виконання своїх обов'язків);

- ситуативну (діяльність залежно від професійної ситуації), соціальна (реалізація комунікативних та інтеграційних здібностей).

У своїх наукових працях А. Хуторський зосереджує увагу на ключових, базових і спеціальних компетентностях:

- ключові компетентності – компетентності, необхідні для будь-якої професійної діяльності, пов'язані з успіхом особистості;
- базові компетентності відображають специфіку педагогічної діяльності в межах вимог до системи освіти;
- спеціальні компетентності відображають специфіку конкретної предметної й надпредметної сфери професійної діяльності.

Розглядаючи професійну компетентність у своїй фундаментальній праці «Психологія професіоналізму» А. Маркова виокремила наступні її види:

- спеціальна компетентність (володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток);
- соціальна компетентність (володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці);
- особистісна компетентність (володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості);
- індивідуальна компетентність (володіння прийомами саморегуляції і розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, невідкладність професійному старінню, уміння організувати раціонально свою працю) [9, с. 34].

Не менш важливим є визначення структури та змісту кожної із компетентностей, що обумовлені їх спільними функціями та роллю в освіті. Так на думку В. Сластьоніна, І. Ісаєва, А. Міщенко й Є. Шиянова, професійна компетентність педагога виражає єдність його теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і характеризує його професіоналізм; при цьому основу структури компетентності учителя складають чисельні педагогічні вміння, що характеризують цю готовність [10].

Грунтовний аналіз структури професійної компетентності вчителя подано у дослідженні В. Синенка. Він стверджує, що слід розрізняти професійну підготовку фахівця та його професійну компетентність. Перше поняття відбиває процес оволодіння необхідними знаннями й навичками, а друге – результат цього процесу, якісну характеристику. Тому розроблена ним структура професійної компетентності містить професійні

знання, уміння, навички, особистісні якості, що виявляються в результаті діяльності.

З огляду на таке положення актуальною є думка В. Міжерикова про те, що педагогічна компетентність учителя – це єдність теоретичної й практичної готовності до здійснення своєї професійної діяльності. З поняттям «професіоналізм педагога» пов'язують характеристику професійної компетентності Л. Анициферова (сукупність професійних властивостей), Ю. Ємельянова (ступінь сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта), А. Маркова (професійна самоосвіта).

Аналіз праць зарубіжних науковців свідчить, що проблема професійної компетентності є актуальною і в сталих освітніх системах. Наприклад, у США на посаді вчителів у школах бажано бачити висококомпетентних спеціалістів, які успішно склали тести, зміст яких включає перевірку п'яти основних аспектів:

- основні вміння;
- загальний кругозір (знання літератури, історії, мистецтва);
- знання педагогіки, психології, філософії; знання об'єкту предмету;
- майстерність учителя (даний аспект, до речі, досить часто критикують, його визнають неадекватним, вважаючи, що досить важко врахувати всі елементи майстерності) [2].

На підставі проведеного аналізу розробок вчених ми можемо констатувати, що загальна феноменологія професійної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу та її окремих видів знайшла відображення у великій кількості психолого-педагогічних досліджень. Проте в сучасній психолого-педагогічній науці означена проблема не має однозначного розв'язання. Різні трактування професійної компетентності вчителя обумовлені, перш за все, особливостями структури діяльності фахівців різних професійних галузей. Однак базовою характеристикою даного поняття залишається ступінь сформованості у педагогічних працівників єдиного комплексу знань, навиків, умінь, досвіду, що забезпечує виконання професійної діяльності. На наш погляд, це пов'язано з тим, що сам термін ще остаточно не вивчений, недостатньо досліджений в психолого-педагогічній науці і в більшості випадків використовується для визначення високого рівня кваліфікації й професіоналізму фахівця.

На нашу думку, критерієм ефективності професійної підготовки учителя загальноосвітнього навчального закладу має бути сформована професійна компетентність як складна взаємодія професійних і особистісних характеристик. Професійну компетентність педагога ми розуміємо як синтез когнітивного, наочно-практичного й особистісного досвіду. При цьому, як наголошують В. Болотов, В. Сериков, компетентність, виступаючи результатом навчання, не прямо впливає з нього, а є наслід-

ком саморозвитку індивіда, узагальнення особистісного й діяль-нісного досвіду [3, с. 21].

На підставі здійсненого аналізу літературних, наукових, науково-публіцистичних джерел, вивчення практичного досвіду роботи педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, вимог до їх професійної майстерності, умінь і навичок, ми можемо сформулювати власне визначення поняття «професійна компетентність» педагога. Отже, професійна компетентність учителя – інтегроване професійно-особистісне утворення, у якому внутрішні ресурси людини, її особисті якості та здібності розглядаються як джерело й критерії ефективної предметної діяльності в системі освіти. Ми схильні вважати, що це – інтегративна властивість особистості, яка володіє комплексом професійно значущих для вчителя якостей, має високий рівень науково-теоретичної й практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності, ефективної взаємодії з учнями в процесі педагогічної співпраці на основі впровадження сучасних технологій для досягнення високих результатів. Виходячи з цих положень, ми розробили структуру професійної компетентності вчителя: інформаційна компетентність; полікультурна компетентність; математична компетентність; продуктивна компетентність; соціальна компетентність; комунікативна компетентність; предметна компетентність; психологічна компетентність; особисті якості педагога; моральна компетентність; автономізаційна компетентність.

Викладене вище дає змогу зробити такі висновки:

– більшість науковців серед ключових позицій професійної компетентності вчителів виводять на перше місце саме продуктивну компетентність та розглядають її не лише як уміння працювати, а насамперед, як здатність до створення власного продукту, прийняття певних рішень, несення відповідальності за них, готовність і потребу у творчості;

– показниками професійної компетентності можна вважати загальну сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості й акмеологічні інваріанти;

– структура професійної компетентності повинна періодично видозмінюватися, корегуватися у зв'язку зі стрімким розвитком науки й практики.

Отже, питання визначення змісту, форм, рівнів, механізмів і структури професійної компетентності вчителя потребують подальшої розробки, систематизації, аналізу й узагальнення. Подальше дослідження буде спрямоване на поєднання управлінських впливів та дій адміністрації щодо розвитку професійної компетентності працівників педагогічного колективу й створення відповідних умов для цього, розробку факторно-кrite-

ріальних моделей вимірювання рівня професійної компетентності вчителя.

Література:

1. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский Гос. университет / В. А. Адольф. – Красноярск : КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Балицкая Н. З. Педагогическое образование за рубежом. Тесты на компетентность учителя / Н. З. Балицкая // Педагогическое образование. – 1992. – Выпуск № 5. – С. 101–102.
3. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 23–28.
4. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала : Пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. – М. : Юрист, 1998. – 96 с.
5. Закон України «Про освіту» №1060-XII, із змінами від 11 червня 2008 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/
6. Краевский В. В. Общие основы педагогики: учебное пособие для студентов и аспирантов педвузов / В. В. Краевский. – М. – Волгоград : Перемена, 2002. – 163 с.
7. Кричевский В. Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В. Ю. Кричевский. – М. : Педагогика, 1987. – 212 с.
8. Майборода Т. А. Основные подходы к определению содержания профессиональной компетентности в психологических исследованиях / Т. . Майборода, Л. С. Мовсеян // Материалы научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2007 год. – Т. 1. Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки – Ставрополь : СевКавГТУ, 2008. – 236 с.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
10. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.

Кнорр Н. В.*

ОСВІТНІЙ МАРКЕТИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена проблемі використання освітнього менеджменту в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом. Розглянуто характеристики освітніх послуг, що надає сучасний ЗНЗ та способи покращення якості таких послуг за умов використання маркетингу.

Актуальність проблеми використання маркетингу в діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) визначається ключовою роллю освіти в забезпеченні стійкого розвитку країни в цілому та кожної особистості зокрема. Аналіз педагогічної дійсності засвідчує, що темпи реформування середньої освіти явно відстають від темпів зміни потреб ринку праці. Важливим

* Кнорр Н. В.